

Recenzije i prikazi

Robert Torre

Ima li života prije smrti?

Iskustvo prvog lica

Media bar d.o.o., Zagreb 2018.

U ozračju novog trenda popularne *new age* psihologije i *self-help* literature i poredno s porastom neuroznanstvenog upliva u kulturu zdravlja, s pomalo nezgrapnom konzekvencom redukcioniističkog biheviorizma, ne iznenaduje da je akademska, a i šira zajednica s intrigom dočekala novo dijelo *Ima li života prije smrti?* prominentnog hrvatskog psihijatra Roberta Torrea. Nakon što se javnosti predstavio kontroverznom knjigom *Prava istina o psihijatriji: kako zaustaviti planetarnu epidemiju uzimanja psihofarmaka* (2014.), svojevrsnim manifestom koji prezentira žestoku kritiku suvremene medicinske paradigme mentalnog zdravlja i sciencističke kulture koja idealno izvršava funkciju konzumerističke racionalizacije u korist farmakologije, Torre objavljuje ono što naziva »sintezom dugogodišnjeg samopropitivanja« i hvata se u koštac s osnovnim životnim dilemama. Autor apelira na reanimaciju egzistencijalno-fenomenološkog holizma, ne samo u pristupu liječenju nego i fundamentalnom problemu čovjeka-u-svijetu te refleksiji o ontološkoj kategoriji života, sreće i smisla. Djelo prezentira analitičku reviziju koja se pojavljuje u narativnom izlaganju metafizičkih samorefleksija stečenih primjenom metodološke introspekcije.

U mjeri u kojoj je ova knjiga anticipirana kao *self-help* psihologija s ciljem instant recepta za vođenje najboljeg od mogućih života ili pesimistično očajanje nad beznađem kao potpunom anihilacijom života, ona je uvelike promašena. S tim u vidu, ona neće biti značajna menadžerima i izvršnim rukovoditeljima *qua* NLP metoda za poboljšanje internih i eksternih operativa. To je stoga što je

primarno napisana u doživljaju iz prvog lica te su njene spoznaje u velikoj mjeri subjektivne, a dovoljno objektivne da bi u svom opsegu mogle obuhvatiti nedoumice i boljke svakodnevnog čovjeka. Drugo, zbog svoje intrinzične dubine ona nije praktična ni lako primjenjiva. Čitatelja se ne opskrbljava naprosto pragmatičnim metodama i zdravijim i svrsishodnijim mehanizmima *per se*, već se najvišim mjerilom smatra dosezanje *autoconscientie* – samosvjesti iliti sposobnosti misli da osjeti samu sebe, kompetencija čovjeka da upozna vlastito opstojanje i djelovanje koje je, kao prepoznato, prisutno u svakom njegovom aktu.

U svom kritičkom osvrtu Torre se mahom obrušava na glavne primare i bazične postulate tzv. *self-help* psihologije, svojevrsne dogmatične teologije popularizirane u psihoterapijskom strujanju dvadeset i prvog stoljeća. Ono što je pronicljivim marketingom falsificirano pod ideološkim okriljem mentalnog zdravlja, s ciljem kreiranja sve veće potražnje, jest autokracija pozitivnog životnog stava i njegove predominantne ekstenzije-uvjerenja da patnja nije nužno konstitutivna sastavnica života. Psihoterapija je pod pritiskom dominantnog ekonomskog poretka transformirala i samu srž svojih aktivnosti – naglašeno problematična dimenzija modernih strujanja jest terapeutizacija normalnih i psihologizacija normalnosti kreiranjem halucinatornih »poremećaja«. Nekoć altruistična disciplina sada je već uvelike dio pervazivnog konzumerističkog reproduktivnog aparata – njome generirane spoznaje postaju roba kojom se trguje na tržištu poslovnog menadžmenta, motivacijskim seminirima i *life-coachinga*. Terapeut je plaćeni prijatelj čija je posvećenost uvijek neautentična i precijenjena. Kaže Torre:

»Medicina je postala proaktivna i anticipatorna (...). Liječnici su zamijenili svećenike novog kulta zdravlja.« (str. 125)

Ima li života prije smrti? svojevrsna je egzistencijalistička meditacija fundirana na dobro poznatoj teorijskoj okosnici fenomenološke i ontološke filozofske tradicije. Evidentan je

utjecaj Husserla, Heideggera, Sartrea, Schopenhauera, Kanta i Nietzschea, pa i zen budizma i stoicizma. Knjiga putem detaljne elaboracije kompleksnih fenomena besmisla i patnje, transformira egzistencijalna pitanja koja vode pesimizmu u mistički optimističnu psihologiju suosjećanja kakva, premda se eksplicitno ne spominje u Torreovu djelu, implicitno čini srž Kohutove psihoanalize sebstva. Ovdje se otvara prostor starim filozofskim promišljanjima o fundamentalnim ontološkim pitanjima. Odgovore na njih, napominje Torre, ne spoznajemo pukim intelektom, koliko ih intuitivno-intimno putem providnosti otkrivamo u ideji Apsoluta – sveobuhvatnog, cijelovitog i sveprožimajućeg osjećaja stapanja sa svijetom-u-kojem-jesmo, u kojem tu-sada-bivamo-s-drugima; idejom da smo prema svijetu otvoreni svojim tijelima te da smo prožeti društvenim odnosima koji uvijek ukazuju na nešto drugo od nas – vječitu intersubjektivnost koju ne može dokučiti puka introspekcija jer bi ona lako zapala u okove naivnog solipsizma. Tuđa egzistencija uvijek upućuje na nešto više od sebe same – ona je početak i kraj naše slobode – ona je ujedno i imperativ i obveza. Možda su Pascalove misli predstavljale svojevrstu inicijaciju prema ulasku u ravan apsoluta – a time i neposredno dovele do spoznaje da je, kada je sve rečeno i učinjeno, jedino istinski opstojeće *Anima candida*.

Naglašeno etički i moralno dubiozna životna filozofija suvremenog čovjeka problematično je egoistična i narcisoidna – njen narativ prodaje mit da smo »rođeni autentični, a potom nas život i lažni svijet lišava te fantazmatske izvornosti«. U svom poglavlju »Self-help psihologija« Torre koncizno izlaže kako se popsihologija ne liši ni mistifikacije ljudskih prava kada kaže:

»Slobodu samoodređenja preinačuje ka sebičnoj vlastokoristi gdje svatko ima pravo biti sobom (ma što god mu to značilo). Uči nas da sve podredimo izivljavanju sebične subjektivnosti. A da etičku ravan odgovornog subivanja s bližnjima podredimo osobnoj sreći i personalnom ispunjenju. Jer psihoterapijski 'rad na sebi' oslobađa suvremeno građanstvo nepotrebnih inhibicija, a zapravo odgovornosti prema bližnjima.« (str. 120)

Demantirajući kompetenciju akademskih kliničara sa znanstvenim titulama na »ekspertizu za ljudsko iskustvo«, ovo prirodno filozofski um podsjeća na Nagelovu kritiku redukcionizma. I uz svo moguće znanje o njemu, nikad nećeš znati kako je to biti šišmiš. Dakle, misao vodilja Torreove materije jest: svatko je jedini i isključivi stručnjak svog iskustva. Svatko je posjednik vlastite istine i vlastitog narativa, a propozicija da je moguće dokučiti tuđu srž i njegovu intimnu patnju je naprosto apsurdna fikcija.

»Zato nitko ne smije biti drugim umjesto drugog, dati mu odgovore umjesto njegovih pitanja. A ne-lagodnu tjeskobu tih pitanja čovjeku nitko ne smije uzeti, jer time uzima samo srce njegove ljudskosti. Zato ništa, pa ni znanost, ne smije stajati ispred slobode ljudi. U najkonkretnijem smislu, to znači braniti prostore individualnih građanskih sloboda do visoko tolerantne razine emancipiranog anarho-liberalizma.« (str. 132)

Namjesto da cirkularno nabraja navike uspješnih ljudi, koje su uzete kao mjerodavne upravo i samo po tome što su ljudi koji ih ritualno obnašaju uspješni, i kamuflira ih u nekoliko koraka do sretnijeg života, Torre čovjeka prije usmjerava na put na koji su rijetki pozvani, a još rijedi odvažni. To je put u samu nutrinu vlastita sebe-bića. To je doista osamljen pot-hvat, a samim tim i više relevantan; naime, samo po njegovoj zaslugi dugujemo benefite drugog rođenja, konstituiranog u patnji, boli, a u konačnici katarzi koja osvjetljava put vođenju suštinski ispravnijeg života. Jer ondje vrebaju, kako bi to Kierkegaard rekao, demoni opasniji od umu zamislivoga, kao fantazmatske tvorevine slojeva naših brojnih trauma, obrambenih mehanizama, potiskivanja, projekcija, introjekcija, depersonalizacije i derealizacije prouzrokovane multitaskingom sukcesivnog upravljanja višebrojnim sustavima nasada lažnog ja, koja izranjaju u najbanalnijim svakodnevnim socijalnim identitetima i kontekstima. Kako autor napominje, istraživanje života i putovanje do samospoznaje ne može ni biti drukčije doli filozofsko. Egzistencijalne meditacije koje osvješćuju život trebaju se svakodnevno u imaginaciji prakticirati da bismo ostali produhovljeni te da bismo stvari zapažali u njihovoj neposrednosti – a ne kroz okvire socijalnih normi. Za razumijevanje je potrebno nakratko staviti u zagrade i svijet i sebe. Znanost *qua* znanost ne može nas naučiti adekvatnosti razboritog življenja, samo nas život može naučiti fundamentalnoj filozofiji koja transformira svjetonazor onog tko filozofira i to, zaključuje autor, isključivo iz prvog lica. Intencionalno »osamljivanje« nužan je preduvjet individualizma. No samoća nije ekvivalentna usamljenosti, niti je dijagnoza aproksimativno pesimistična kako se na prvi pogled doima. Onaj tko može na dobar način biti sam sa sobom, može na dobar način biti i s drugima. Na tragu toga razumijevamo prijateljstvo ne samo u terminima zajedništva nego i zbiljske intimizacije i privrženosti kroz koju osoba uči kako »biti čovjek među ljudima«. Namjesto da u istinskoj samoći, razotuđenjem od svjetovnih institucionalizacija i indoktrinacija ponovno pridemo sebi, budemo sobom prije negoli koegzistiramo s drugima i dokučimo tko smo nakon ljuštenja slojeva iluzornih ideoloških identiteta, mi nerijetko radije služimo

kao egzemplar svega što u javnosti ne valja – živeći tuđe živote, i sami postajemo falsifikat i artefakt.

Ironično, ono što puk naziva socijalnom adaptiranošću i vrednuje normalnošću, zapravo je jedna krhka konstelacija patoloških sedimenata utjelovljenih u vidu karakternog poremećaja. Pronicljiv prikaz modernih ljudi Torre pruža kada kaže da smo:

»... decentrirani, fragmentirani, postmoderni građanski subjekti. Posljednji ljudi nemaju svoje ja, nisu svoji, ali redom inzistiraju kako su ‘autentični’, jer razmišljaju ‘pozitivno’. Uvjeravaju se da su ‘sretni’ i iznad svega paze da dugo žive.« (str. 127)

Kada uzmemo u obzir medijski prožetu zbilju posredovanu raznim deklarativnim porukama i marketinškim trikovima oznakvljavanja, poglavito psihoterapijskih usluga te prisvajanje sve veće kontrole nad modernim čovjekom neprestanim množenjem i širenjem znanstveno-racionalizatorskog diskursa, onda ne iznenađuje da nam ovaj perverzni konzumeristički spektakl patologiju falsificirane normalnosti prodaje kao životni stil koji je u srži iskrivljen, a time i naglašeno opasan. Torre ističe da se »javno zdravstvo time premetnulo u agenciju socijalne kontrole. Slobodu nam se ne ograničava izravno, već kroz pseudoznanstvenu retoriku medicinske paradigme. Stalno nas za naše dobro nešto ‘popravlja’ i ‘podučava’. To više nije pružanje preventivne informacije, već poduzimanje agresivne indoktrinacije«. Što nam tu onda ustvari znači *self-help* psihologija? To je ništa doli još nadri-psihologija i jedan od manevara da ponovno ne budemo sobom, socijalni inženjering koji cilja na to da se ideološki distanciramo imitiranjem neki kvazi-uspješnih i kvazi-pozitivnih egzemplara.

U potrazi su za smislom moderni ljudi pogrešno zavedeni dogmatiziranom invertiranom idejom »sreće«.

»Po nas suvremene sreća je postala obvezujuća. Postala je cilj, ali ne kao rezultat nekog postignuća, nego kao sreća po sebi. Nije bitno je li život smislen, važno da je sretan. Sreća je proglašena autonomnim unutarnjim stanjem, to jest ona kao nema veze sa životom. Sretni smo koliko se u to uspijemo uvjeriti.« (str. 128)

Reznirano zaključuje Torre uvidom kako je vodeća ideologija modernih ljudi masovna samoobmana. Potrebno je dekonstruirati ovu jednadžbu jer je ona providno asimetrična. Besmislenoj egzistenciji, ističe autor, subjektivno stanje sreće niti jamči unutarnje ispunjenje, niti pomaže, inače bi bilo dostatno raditi ništa do pukog upražnjavanja narcističkih pobuda.

Ono za čime je namjesto imperativno tragati jest smisao života. A put do zahvaćanja ove

apstraktne istine ljudskog bivanja jest autorefleksija – zrcaljenje vlastitih negativnih raspoloženja poput nemira, tjeskobe i krivice – jer upravo i isključivo kroz ove antagonizme, uvidom u svoju patnju otkrivamo kako stojimo sa životom i sa svijetom u kojem živimo. A to je veliki korak prema razdiobi relevantnih od nerelevantnih životnih briga. Poricanje ovih stanja farmakologijom i obmanjujućom autosugestijom zamućuje iskonsku spoznaju cilja – poricanjem se odcjepljujemo i alijeniramo od sebe, naglašava autor, osjećajući se bolje pod cijenu da nas nema. Budući da je učinak iluzoran i kratkotrajan, mi smo umrli već za vrijeme života.

Prvotni se interes za smislom budi voljom za egzistencijom naspram pukog bivanja, a u ispunjenoj bi egzistenciji život i trebao biti okončan. Da bismo to postigli, moramo iskonski dokučiti što imamo ponuditi društvu u kojem participiramo, koji je naš privatni gamut i zbog čega je naša izolacija iz mogući-tvog-zajedničkog-tubitka nesubverzivna za horizont genuinih odnosa. Ona može narušiti samo prijetvornost artificijelnog poretka, ona može negirati, zanemarivati ili intencionalno pretendirati na anarhističko rušenje vladajućeg svjetonazora. Ono što pak objektivno ne može ni iz kojeg svojeg uporišta – to je narušiti unutarnji mir i sklad zdrave ličnosti koja se gradi redovnom samorefleksijom, edukacijom i meditacijom. Ukratko, upijanjem univerzalnih fenomenoloških istina, ili, kako bi to napisao Torre, »one koja se za svog vijeka napila vode života« (str. 126).

Usvajanjem filozofskih nazora preuzetih iz grčke filozofije, fenomenologije, egzistencijalizma, stoicizma, zen budizma, filozofije religije, ali i recentnijih spoznaja s područja neurobiologije i umjetne inteligencije, a povrh godina praktičnog iskustva u kliničkoj psihijatriji, autor je u mogućnosti iz prve ruke pružiti uvid u artikuliran i kvalitativno obilat svijet izučavanja fenomena – točnije, primata ne psiholoških pojava *per se*, već onih čija je slojevitost mnogo opsežnija i koja su time za čitateljstvo relevantnija – a to su ona od ontološkog značaja. To su fundamentalna filozofska pitanja čija genealogija datira od pravijeka, a nemaju koherentno definiran odgovor ni uz sav napor suvremenog ‘superčovjeka’. Ona se bave kontingencijom konkretnog bića, a iznimnu epistemološku vrijednost crpe iz činjenice da pokušajem da se prevlada bačenost u svijet i pronađe smisao egzistencije, nužno dolazimo do pitanja o postojanju, dosegu i mogućnosti spoznaje. Jer svaka je misaona refleksija, točnije, svijest, dakako intencionalna – ono je uvijek misao o nekome ili nečemu. Kako autor postavlja stvari, filozofska meditacija je za spoznaju nužna. Onoliko ko-

liko znamo sebe, granica je do koje možemo spoznati drugoga, a ovo je moguće empatijom – putem suosjećanja. Potrebno nam je realno uporište u vlastitoj egzistenciji i barem osnova za držanje konstantnih vjerovanja, prosudbi i osjećaja da bismo preko sebe naučili zavoljeti drugoga. Ova čista ljubav premosnica je koja pregrađuje jaz o nemogućnosti pronicanja u tuđa kognitivna i emocionalna stanja – to je središte u kojem se rađa intersubjektivitet i raskrižje kategorijalno sličnih intrasubjektivnih ideala i ambicija. Veći dio izvan ovoga odnosa tubivanja-u-svijetu-s-drugima je spekulacija koja može uporište tražiti u mistici, znanosti ili teologiji. No budući da je glavno polazište subjektivan svjetonazor, ne možemo se pretjerano nadati establišmentu univerzalnog objektiviteta. U duhu postmoderne, mi to nismo ni dužni. Istina je ona istina koja je moja istina. Osjećam ju na način na koji ju samo ja osjećam – a time je ona za mene objektivno postojeća, kao i moja patnja.

Pisan u formi sinteze fragmentiranih istina, slojevitom igrom jezične dramaturgije, autor sirov filozofski sadržaj i kompleksne fenomene bivanja čovjekom u *Ima li života prije smrti?* približava pripadnicima svih društvenih slojeva. Psihologijsko-filozofski postulati dijela su tako bazični, tako neizbježni, da nameću jednu od fundamentalnijih distinkcija: naime, onu između *actus hominis* i *actus humanus*. Jer nije čin čovjeka koji spada u sferu sekularizma ni aproksimativno ekvivalentan ljudskom činu kao djelovanju slobodnim samoodređenjem. KomPLICIRANO je, napominje Torre, iz socijalne strukture ekstrahirati individualistički čin. Stoga treba odbaciti svu tu kontaminaciju identiteta kako bismo žurno, jer »život je dug no opet prekratak«, dosegli *actus purus* – čistu zbiljnost.

Kako smisao života najadekvatnije možemo pojmiti tek nakon što razumijemo koncept konačnosti i smrtnosti, suvremeni se čovjek punopravno može pitati: ima li života prije smrti?

U mjeri u kojoj kapitalističko-konzumeristička indoktrinacija posreduje u znatnom otuđenju vlastitog Ja kojeg se odričemo pod dominacijom drugotnosti bića, Torre za dobar život sugerira meditativno učenje dosezanja ataraksije, svojevrsne apatije; mišljene ne kao sebičnosti i desenzibiliteta u korist infantilnog narcizma, već koncipirane kao korelat grčkog ideala unutarnje slobode i neovisnosti od afektima prozročenihi nemira. Jednom kada subjekt dosegne ravan čiste spoznaje u kojoj afirmira sebe u relaciji spram svijeta i svjetovnih dobara kao objekata, on se, takoreći, samoposjeduje. Tada autentično egzistira, ne kao izvanjski svijetu, već kao onaj koji je u svijetu putem tijela i u kontinuiranoj koegzistenciji s drugima.

Biti svoj ne može čovjek urođenom karakternom crtom ili talentom, već jedino putem

osviještenog htijenja, napora i slobodnog izbora. Sve što svakodneвно činimo, mislimo, osjećamo i opažamo, utječe na ono što jesmo, na način da nas preobražava i postaje dio nas. Iteracija je meditativnog egzistencijalizma, prema Torreu, nužno transformativna. Ona je subverzivna za prenapuhana očekivanja i infantilna sanjarenja i ne mijenja životne ishode, no zato stavlja novi prefiks na naše interpretacije događanja; što će reći, stvarnost ćemo razumjeti u onoj boji u koju smo ju obojili. Ako nam je percepcija manjkava, onda nam je manjkav i narativ života.

Ne postoje, ističe Torre, suverene eksterne norme kojima možemo pravilno evaluirati korektnost svojih dijela. Stara Sokratova inačica 'činiti dobro' misao je vodilja za ostvarenje duševnog balansa u Torreovu smislu – ona je ujedno obvezujuća time što obuhvaća kategoriju aktualizacije slobode te poštivanja prava drugih živih bića. Tako naša socijalna »zbilja« ujedno determinira i granice naše autonomije i uvjetuje mogućnost intersubjektivnog iskonskog osjećaja – empatičnosti, razumijevanja i prijateljstva. Autentična i navelastita dijalektika koju čovjek vodi sa sobom determinira što je za njega vrlina. S obzirom na to da teret odgovornosti u konačnici leži na našim leđima, potrebno je odbaciti identitete i uloge što smo ih preuzimali tijekom života. Što zrelije razmišljamo i dublje osjećamo, to bolji ljudi postajemo, zaključuje autor ovog kompleksnog psihosofijskog djela.

Danijela Godinić

Theodor Itten, Ron Roberts

Nova politika doživljaja

**Metanoia, Sarajevo 2015., preveli
Amra Jajetović, Amna Kajataz i
Adi Hasanbašić**

Kroz povijest kritički nastremljene pisane misli nailazimo na pregršt spisa tematski usmjerenih spram psihologije, psihoterapije i psihijatrije, pri čemu u smislu kvalitete, utjecajnosti i relevantnosti iskaču refleksije prominentnih predstavnika egzistencijalističke filozofije, »filozofije nesvjesnog«, psihoana-